

Curset de fonètica (1933)

Apunts d'Adolf Florensa

ADOLF FLORENSA I FERRER (Lleida 1889 – Barcelona 1968) fou arquitecte municipal de Barcelona. Com a arquitecte cap de l'Agrupació d'Edificis Municipals i Conservador de la Ciutat Antiga fou responsable de diverses restauracions, entre les quals cal destacar la rehabilitació de la Casa de Convalescència per convertir-la en seu de l'Institut d'Estudis Catalans. Obtingué el títol de Professor de Català el curs 1933-1934.

Pompeu Fabra: *Un cursillo de fonética catalana*. Apuntes tomados por Adolfo Florensa, arquitecto. [Barcelona:] Colegio Oficial de Arquitectos de Cataluña y Baleares, 1968.

Edició recomposta.

Reproduïm la portada de l'edició i de l'original manuscrit i les pàgines 7 i 31.

SUMARI

781	Generalitats
782	Vocals
787	Consonants
792	Fonemes creixents i decreixents
793	Síl·labes
797	Canvis fonètics (vocals)
802	Canvis fonètics (consonants)
807	Canvis fonètics (consonants) – Continuació
812	Formes fonètiques i formes analògiques

POMPEU FABRA

UN CURSILLO DE
FONETICA CATALANA

Apuntes tomados

por

ADOLFO FLORENSA
ARQUITECTO

Curset de Fonètica.

6 lliçons pel professor
Pompeu Fabra.
~~~~~

Any 1933.

A. Florensa.

Se celebra este año el centenario del nacimiento de Pompeu Fabra. Todos saben que Fabra fue un gran filólogo y lingüista, de alta categoría, a nivel realmente europeo. Pero este aspecto de auténtico hombre de investigación y de ciencia no debe hacernos olvidar otro, muy importante: el de su sencillez y su llaneza, que le llevaba constantemente, por propia iniciativa, a difundir sus conocimientos, buscando auditorio, no sólo entre especialistas, sino entre gente de todos los estamentos, incluso los más modestos, porque la lengua, decía, es de todos y a todos hay que ayudar para que la posean correctamente.

Así, en el mes de mayo de 1933, se anunció en la prensa que «Mestre Fabra», como se le llamaba cariñosamente, daría un cursillo de seis conferencias, en un local de la Puerta del Ángel, sobre «Fonética catalana», en su aspecto diacrónico y evolutivo, es decir, unas conferencias sobre un tema ya algo restringido, pero que él quería aclarar y poner al alcance de un auditorio de nivel general.

Entre este auditorio figuró inscrito un arquitecto, Adolfo Florensa, quien transcribió sus apuntes a un cuaderno que ha conservado cuidadosamente; y nos ha parecido una manera acertada de que nuestro Colegio se sume al homenaje, editar esas viejas hojas en un fascículo, pero en facsímil, conservándoles su forma primitiva. El autor, con exquisita modestia, nos advierte de los posibles errores de transcripción o de concepto en una memoria tan concreta que no es de su especialización; pero precisamente por no serlo, consideramos que el valor de su adhesión –y la nuestra– al homenaje rendido a Pompeu Fabra adquiere mayor sentido como testimonio de la amplia repercusión de su obra en la cultura catalana contemporánea.

El Colegio Oficial de Arquitectos de Cataluña y Baleares aspira, con la publicación de estos apuntes, a haber aportado algo a la bibliografía del ilustre Maestro.

E. PEDRO CENDOYA OSCOZ

Decano-Presidente del Colegio Oficial de Arquitectos de Cataluña y Baleares

I

15.V.1933

GENERALITATS

Fonètica és la part de la gramàtica científica que estudia els sons.

Podem distingir la Fonètica *descriptiva* i la Fonètica *històrica*.

La primera estudia els sons tal com són en l'actualitat; com són produïts i com s'influeixen els uns als altres. S'anomena també *Fonologia*.

La Fonètica històrica o *diacrònica* estudia com els sons es transformen en el temps, les successives variacions o *canvis fonètics*, els més importants que experimenten les llengües i els que més influeixen en llur evolució.

Els sons es poden classificar per l'efecte acústic i també per la manera d'ésser produïts.

Els grecs empraven la primera divisió; els gramàtics orientals antics, més científics, ja dividien els sons per la manera de produir-se; aquesta divisió / [2] més científica, és gairebé la mateixa dels moderns.

L'orella discerneix els sons; quan sentim pronunciar la paraula *pur*, distingim els tres sons: el so *p* igual que en *pa*, el so *u*, i el final *r*.

Però ara cal anar més enllà i veure com es produeix cada so, fer com un inventari dels sons de cada idioma. Els sons, així considerats com a elements integrants d'una llengua són el que anomenem *fonemes*.

Dividim els *fonemes* en dos categories: *vocals* i *consonants*.

VOCALS

Quan fem que uns certs replecs de la larinx es posin en vibració es produeix la *veu*, que és un so *musical*. La membrana mucosa que recobreix interiorment la larinx té a la part superior uns replecs anomenats *cordes vocals*, que estan juntes per la part anterior i separades per la posterior, deixant una obertura de forma triangular. Si per l'acció dels músculs les ajuntem obturant / [3] l'obertura i fent pressió amb els pulmons forcem l'aire a sortir, les cordes es posen en vibració i es produeix la *veu*, que, com tot so musical, té tres característiques principals; *intensitat*, *to* o *altura* i *timbre*.

La *intensitat* depèn de l'amplitud de les vibracions que les cordes transmeten a l'aire; el *to*, del nombre d'aquestes vibracions per segon, o sigui de llur rapidesa. La qualitat anomenada *timbre* és de naturalesa més complicada i ha costat més de posar en clar. Avui, però, se sap que cada so no és mai pur, sinó que va acompanyat d'altres secundaris més alts que el fonamental, el nombre de vibracions dels quals és *doble*, *triple*, etc. del primer, i donen, per tant, l'octava, la quinta de l'octava etc. Segons els sons secundaris o *harmònics* que acompanyin el principal, aquest sona diferent, de manera que dos sons d'igual altura i igual intensitat emesos per diferents instruments són immediatament diferenciats per l'orella; aquesta qualitat diferencial és el *timbre*.

La *veu* té la seva intensitat i el seu *to*; però té a més un *timbre* que depèn principalment de la / [4] forma que, en emetre el so, donem a la caixa de ressonància constituïda per la cavitat de la boca i, a vegades, del nas. Movent la mandíbula inferior fem aquella cavitat més gran o més petita; els moviments de la llengua i les posicions que pren també en modifiquen la forma; la disposició dels llavis també influeix en el *timbre* del so emès. Aquests diferents timbres que pot tenir la *veu* són les *vocals*.

A la part posterior de la boca hi ha la *faringe*, que comunica amb l'estómac per mitjà de l'*esòfag*, amb els pulmons per la larinx i directament amb la boca i cavitats nasals. Aquestes darreres estan separades de la boca per una volta òssia anomenada *paladar* (paladar dur); el paladar està recobert d'una membrana que penja per la part posterior, constituint el *vel del paladar* o *paladar tou*. Aquest vel pot moure's i arribar a tocar la part posterior de la faringe; en aquesta posició la cavitat nasal queda incomunicada amb la boca i tot l'aire emès ha de sortir per la boca. Quan no parlem, el vel penja i l'aire pot sortir indistint / [5] tament per la boca o pel nas, generalment més pel nas (respiració).

Quan ens posem a parlar (en català), el vel va endarrera i l'aire surt per la boca; per això en català totes les vocals són *orals*; però en altres idiomes (francès, portuguès, polonès) hi ha vocals que es pronuncien fent sortir part de l'aire pel nas, i s'anomenen vocals *nasals*.

Anem ara a veure la posició que ocupa la llengua quan pronunciem les diferents vocals: entenent que parlem de la part de la llengua que ocupa el fons de la boca, prescindint de la part més interior.

Si obrim la boca i deixem la llengua en repòs, horitzontal sobre el fons de la boca, en emetre un so dona la vocal *a*. Si disminuïm l'obertura dels llavis i avancem la llengua alçant-ne la punta fins que es col·loqui prop de les incisives inferiors, queda només una petita obertura: la caixa formada per la boca es va estrenyent d'enrera endavant; el so produït és la *i*. Si acostem més la llengua a les dents el so es converteix en un soroll i passa a ésser / [6] una consonant i per això la *i* és una vocal *extrema*.

Fent amb la llengua el moviment oposat, de manera que s'elevi per darre-ra acostant-se al vel del paladar, la cavitat de la boca és estreta pel fons i va eixamplant-se cap endavant; el so produït és la *u*, una altra vocal *extrema*.

Per això s'anomena la *i* vocal *palatal* o *dental* i també *anterior*, i la *u* vocal *velar* o *posterior*.

Si passem *lentament* de la posició que dona la *a* a la de la *i*, poden emetre tota una gamma de sons intermitjos: els primers semblaran *a*, els darrers *i*, però hi ha entre uns i altres uns sons mitjans que són les diferents *e*. En un extrem d'aquesta sèrie hi haurà la *a* molt oberta del castellà i a l'altre la *i* molt tancada o extrema dels francesos.

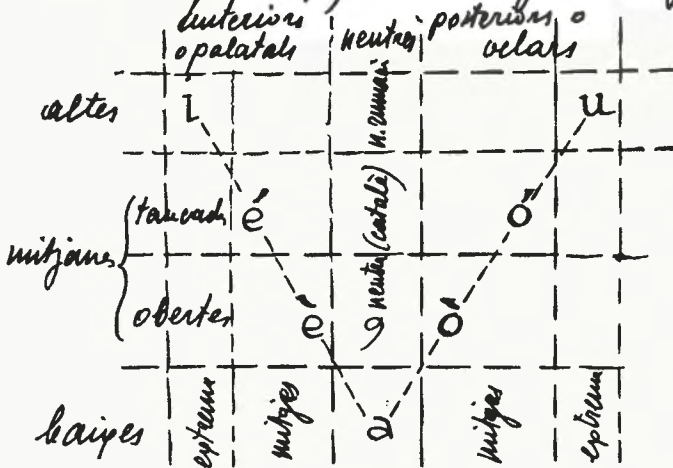
De la mateixa manera entre la posició de la *a* i la de la *u* trobarem les diferents *o*.

Per aquesta raó en la majoria d'idiomes hi ha una sola *a*, una sola *u* i una sola *i*; però en canvi hi ha diferents *e* i *o*. En castellà la di- / [7] ferència existeix, però és petita. En català distingim clarament dues *e* (oberta i tancada) i dues *o*. Aquesta diferència és prou per diferenciar paraules, com *venen* de *vendre* i *vénen* de *venir*.

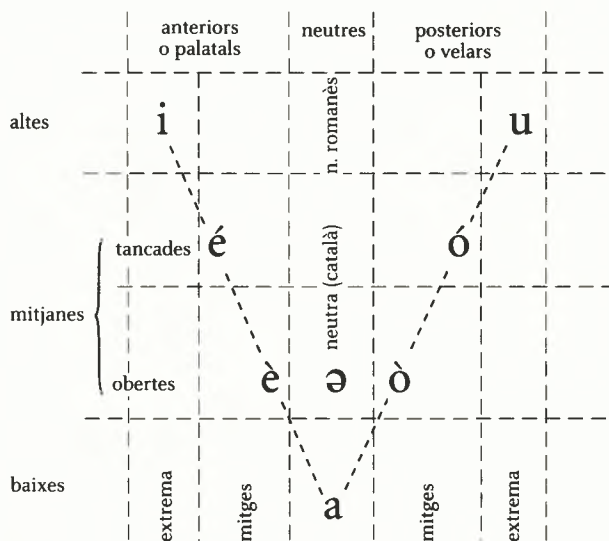
És costum de representar aquestes relacions entre les vocals per la figura triangular adjunta.

ferència existint però és petita. En català distingim clarament e (oberta i tancada) i o. Aquesta diferència és prou per diferenciar paraules, com veure de vedre i veure de veure.

Es costum de representar aquesta relació entre les vocals per la figura triangular adjunta.

Fins ara havem catalogat en el català 7 sons: a, i, u, e, é, ò, ó. En realitat n'hi ha més, perquè hom no pronuncia cada vocal sempre de la mateixa manera; en especial s'hi influïx per la lletra que

Fins ara havem catalogat en el català 7 sons: *a, i, u, è, é, ò, ó*. En realitat n'hi ha més, perquè hom no pronuncia cada vocal sempre de la mateixa manera; en especial són influïdes per la lletra que / [8] va al darrera. Una *a* davant d'una *u* tira una mica a la *o*; de manera que no sona igual la *a* de *braç* que la de *brau*. Però això són petites diferències.

En el català oriental hi ha una vocal que no és de cap de les regions fixades en el triangle: és la vocal *neutra*. En realitat ja la *a* és una vocal neutra, perquè no és ni anterior ni posterior; la llengua està en repòs. Si es mou un xic, elevant-se, no de la punta ni de la base, sinó del mig i acostant-se al paladar, resulta un so intermig entre *a, e* i *o*; és el que representem a la figura per ə.¹ Aquest so és dialectal, és a dir que no el tenen tots els parlars catalans; el català occidental i el valencià no tenen vocal neutra. El castellà, el francès i l'italià tampoc; el portuguès i el romanès sí. En alemany no existeix;² en anglès en canvi és freqüentíssim.

Poden existir altres vocals neutres que correspondrien als llocs superiors de la columna central; en romanès la sèrie és completa i arriba a una vocal tan tancada com una *i* francesa, però neutra; per nosaltres molt difícil de pronunciar. / [9]

Les vocals anteriors i les posteriors es diferencien a més de [per] la posició de la llengua en la forma que pren l'obertura dels llavis. Per a la *i*

1. A l'original, aquí i en la figura anterior, la vocal neutra apareix transcrita amb un símbol semblant al número «9».

2. L'alemany té, de fet, vocals neutres (cf. *Masse* -[ə] 'massa', *Meer* -[ɐ] 'mar'), tal com el mateix Fabra havia reportat en treballs anteriors (cf. Fabra 1906: 16).

aquesta obertura és lineal, les comissures dels llavis s'allunyen; en canvi per a la *u* l'obertura es redueix i pren forma rodona; la *e* s'aproxima a la *i*, i la *o* a la *u*. D'aquí una nova divisió de les vocals en *arrodonides* (*o*, *u*) i *no arrodonides* (*e*, *i*).

Ara bé; la posició de la llengua i la forma de l'obertura labial són coses independents. Si es posa la llengua com per a pronunciar *i* i l'obertura de llavis com per a la *u* resulta el so de *u* francesa o de *ü* alemanya. Si la llengua es posa com per a la *e* i els llavis per a la *o* resulta la *eu* o *e* ronca francesa o sigui la *ö* alemanya. Si la llengua es posa per a la *o* i els llavis per a la *a* surt el so anglès del mot *but*.

Aquestes combinacions expliquen l'extraordinària riquesa vocàlica d'alguns idiomes, com el francès, on alguns gramàtics moderns arriben a discernir no menys de 16 o 18 vocals, comptant-hi les nasals.

Amb això queda fet l'inventari de les vocals. / [10] Manca ara estudiar els canvis que aquestes vocals experimenten en el temps. Per fer això cal determinar algunes circumstàncies més.

Les vocals es poden distingir per la *quantitat*, essent *llargues* o *curtes* (breus). El llatí clàssic feia aquesta diferenciació d'una manera rigorosa i hi fonamentava tota la mètrica dels seus versos. En alemany i en francès modern també es distingeix marcadament.

Una altra circumstància és el *to*, *alt* o *baix*. En català no existeix, però el suec té un accent musical i en xinès hi ha paraules, que, essent iguals, poden tenir 4 o 5 significacions segons el to musical o accent amb què són pronunciades.

Hi ha a més la *intensitat*, que dóna lloc a l'accent prosòdic i a la distinció, claríssima de mots *aguts*, *plans*, *esdrúixols*.

La intensitat produeix alguns canvis fonètics. Un d'ells és que per la *llei de diferenciació* es tendeix a reforçar més i més la síl·laba accentuada i debilitar la que no ho és; i aquesta acaba per desaparèixer. Així, del llatí *nepotem*, desapareguda la *m*, / [11] es va accentuant la *o* forta i debilitant la *e* final, fins que dóna (amb la suavització de la *p* en *b* i de la *t* en *d*) *nebot*, *neboda*. Un altre canvi és que una vocal llarga, si es fa durar molt, la posició dels òrgans de la base pot variar i s'arriba a sentir dos sons diferents, donant lloc a un *diftong*. Així, la manera que en el llatí vulgar parlat al centre d'Espanya es pronunciaven les *e* llargues de *terra*, *serra*, etc. va donar, en el castellà *tierra*, *sierra*, etc. i en canvi, aquesta modificació no es fa en català. Del llatí *moritur* o *morit*, ve en castellà *muere*, canviant la *o* en *ue*; en francès antic *muert* (mod. *meurt*) i en italià *muore*,³ en català *mor*, sense canvi fonètic.

3. A l'original: *muor*,

Aquests canvis es fan insensiblement i expliquen que l'ortografia, que s'hi va adaptant lentament, no correspongui mai a l'estat actual d'un idioma. En anglès, per exemple, aquest divorci és marcadíssim; però els americans van escurçant-lo. Un anglès escriu encara *through, borough* on un americà escriu *thru, boro*, acostant-se més a la pronunciació actual dels mots. / [12]

II

22.V.1933

CONSONANTS

En la lliçó anterior vam veure que les *vocals* són la veu produïda en la laringe i modificada per la forma i dimensions que pren la caixa de ressonància constituïda per la boca, sola o amb les cavitats nasals. Aquesta caixa de ressonància, en reforçar de diferent manera uns o altres harmònics del so fonamental produeix les variacions de *timbre*. Anem ara a fer l'inventari de les *consonants*.

La *consonant* és un *soroll* que es produeix a la boca, acompanyat o no de veu. Aquest so pot produir-se de variades maneres, i d'aquí la classificació de les consonants en *oclusives, fricatives*, etc. i dintre cadascun d'aquests grups, en *bilabials, dentals*, etc.

Si el soroll que constitueix la consonant es produeix sol, tenim una consonant *sorda*; si va acompanyat de veu, és *sonora*. / [13]

Veurem ara les diferents maneres de produir-se les consonants.

Suposem que entre dos òrgans vocals, per exemple els dos llavis, s'estableix un contacte perfecte que impedeix totalment el pas de l'aire; quan aquest tancament o *oclusió* cessa, l'aire, en passar bruscament produeix un soroll: és una consonant. Si havem tancat els llavis fortament, i en obrir-los, produïm el so de la vocal *a*, sentirem *pa* i la consonant produïda és la *p*. Si en canvi pronunciem la *a* i la interrompem tancant els llavis, sonarà *ap*. Però la cosa essencial és el contacte dels llavis; el soroll se sent *després* o *abans* de l'oclusió. Aquesta consonant és *oclusiva* i *labial* o *bilabial*.

Si en lloc de cloure els llavis, apliquem la punta de la llengua a les incisives superiors produint oclusió i fem el so *a* sentirem *ta* o *at* i finalment [si] repleguem la part posterior de la llengua fins a aplicar-la contra el vel del paladar tancant l'aire, tindrem el so *ka* o *ak*. La *t* s'anomena, doncs, consonant *dental* o *linguo-dental*; la *k*, *velar* o *linguo-velar*. / [14]

Aquestes tres oclusives *p, t, k*, són sordes. Fent els mateixos moviments de llengua i llavis, però de manera que la veu surti simultàniament amb les consonants, tindrem les respectives *oclusives sonores, b, d, g*.

Taula de les consonants del català

	BILABIALS	LABIO-DENTALS	LINGUO-DENTALS	PALATALS	VELARS
<i>oclusives</i>	b-p		d-t		g-k
<i>fricatives</i> { α β - sibilants	(b)	v-f	(d)	j-x	(g)
<i>nasals</i>	m	Ⓜ	n	ny	Ⓝ
<i>laterals</i>			l	ll	
<i>vibrants</i>			rr		
<i>relliscants</i>			r		

Les consonants oclusives són també anomenades *momentànies*; i, tenint en compte que, en cessar bruscament l'oclusió l'aire produeix com una explosió s'anomenen *explosives* en el cas *pa* o *ba* i *implosives* en *ap* o *ab*; en general, *plosives*. / [15]

Hi ha un altre grup de consonants que es produeixen acostant dos òrgans vocals sense produir completa oclusió, sinó deixant una petita obertura per la qual fuig l'aire produint un soroll de fricció: són les *fricatives*. Acostant, per exemple, el llavi inferior a les incisives superiors no hi ha oclusió perfecta i l'aire surt produint un soroll; amb la *a* dóna *fa* o *af*; la sonora corresponent és *v*, que en català es pot dir que és dialectal, perquè només en una part del territori és distingida de la *b*.

Si acostem la llengua a les dents com per a la *t* però deixant un espai, la fricativa sorda que resulta és la *s*; la sonora corresponent és la *z*.

Si la llengua va més endarrera que per a la *s* i l'obertura és més gran dóna el so *xa*; la sonora corresponent és *ja*.

La *s-z* i la *x-j*, s'anomenen també *sibilants* perquè xiulen un xic. En el quadre les posem en diferent fila que la *v-f*, perquè aquestes van amb una obertura *lineal* de la boca i les altres més aviat *rodona*. La *x* i la *j* s'anomenen palatals.

Fixem-nos que, fins ara, a cada consonant / [16] sorda n'hi correspon una altra de sonora.

Tot això ho referim al català. En altres llengües poden haver-hi altres sons, o produir-se aquests mateixos amb alguna diferència. En anglès, per

exemple, la *d* i la *t* no són dentals, perquè per a pronunciar-les la llengua s'ha d'aplicar a la geniva; són, per tant, *gingivals* o *alveolars*. Aquestes petites diferències fan en conjunt l'*accent* de cada llengua, tan difícil de copsar per a l'estranger.

En castellà falten els sons catalans de *z*, *j*, *x*, i han perdut gairebé totalment la *v*; en canvi tenen la *c* (fricativa dental) i la *j* (velar, fricativa).

Hi ha un altre grup de consonants que es produeixen fent amb els òrgans vocals una oclusió perfecta, però deixant el vel del paladar penjant, amb la qual cosa l'aire passa i surt pel nas. Aquestes consonants, per aquesta raó, són anomenades *nasals*. Si tanquem els llavis i deixem sortir l'aire de la manera explicada, produïm el so *ma*, que és, doncs, una *nasal bilabial*: com la *b* o la *p*; la diferència / [17] està entre una *p* i una *m* no està més que en la posició del vel del paladar, que en la *p* impedeix, i en la *m* permet el pas de l'aire pel nas.

Això mateix, donant a la llengua la posició *dental*, com per a una *t*, fa la *n*, *nasal-dental*; i amb la posició de la *x*, dona la *ny*, *nasal-palatal*.

(En totes les llengües romàniques, aquest so *ny* s'ha hagut de representar per dígrafs, *ny*, *gn*, *nh*, o bé com en castellà per una *n* modificada *ñ*; és que en llatí no existia el so; les paraules nostres que el tenen, procedeixen generalment d'una doble *n*, com *annum* = *any*, o d'una *ni*, *Hispania* = *Espanya*.)

En les consonants inventariades fins ara l'obertura per on es deixava passar l'aire era al mig; però podem tancar el pas central apretant la llengua contra les dents i deixant sortir l'aire per un costat o pels dos: així obtenim la *l*, consonant *lateral-dental*; tenim a més la que els francesos anomenen *l mullada* (que per cert en el francès modern, influint per la pronúncia de París s'ha perdut gairebé totalment, pronunciant-se *i*); és la *ll* catalana o castellana, una / [18] consonant *lateral-palatal*.

Cal notar que la *l* catalana i castellana no coincideixen exactament; la *l* castellana és una dental pura, es pronuncia deixant la llengua horitzontal i acostant-ne només la punta a les dents; els catalans en canvi, aixequem la llengua una mica del mig, acostant-la al paladar; és una *dental-palatal*: això és més marcat darrera vocal. En francès és com en castellà; en anglès, com en català.

Si la llengua s'acosta a un punt del paladar amb tensió muscular prou forta, l'aire la fa *vibrar*: això dona la *rr*; aquest so és molt marcat i vibrant en català, castellà i portuguès; en francès en canvi, s'ha anat perdent per la

influència de París; a part d'una *r* completament velar (semblant a la nostra *g*) que és incorrecta, s'ha generalitzat la *r* fent vibrar la llengua no per la punta, sinó pel centre; al camp i al Midi s'ha conservat la pronúncia més vibrant i alguns actors també la fan per estimar-la més pura. En anglès la *r* és quasi fricativa velar i a penes es pronuncia. / [19]

En les llengües hispàniques hi ha una degeneració o modificació d'aquest so, en la qual la llengua tot just comença a vibrar; és la *r* simple, que hom ha anomenat *relliscant*.

Hi ha uns sons que estan en el límit divisor i entre les vocals i les consonants; són les vocals molt tancades o extremes *i* i *u*, pronunciades entre vocals, com en *noia*, *cauen*; s'anomenen *semi-consonants* o *semi-vocals*.

Modificacions de les consonants. Fins ací hem inventariat els sons consonàntics que tenen expressió gràfica pròpia; però en realitat els sons diferents són més nombrosos, perquè les consonants no es pronuncien igualment sempre, sinó que vénen afectades, a vegades molt marcadament, per llur situació en la paraula.

Oclusives. La diferència de *b* a *p*, de *d* a *t*, de *g* a *k* l'havem caracteritzat com de *sonores* a *sordes*. Però en els nostres idiomes, a més, les *sonores* no són tan fortes com les *sordes*. Tenim, doncs, *sonora* = *suau* i *sor-* / [20] *da* = *forta*. Però no és així en totes les llengües; molts alemanys pronuncien la *b* i la *d* fortes: per això en novel·les i comèdies per a ridiculitzar el parlar dels alemanys els fan canviar llastimosament *b* per *p*, *v* per *f*, etc.

Segons l'indret en què es troben les sonores, no cloem del tot el pas i no surten *oclusives pures*, sinó més aviat *fricatives*: per ex., la *g* de *congost* és més forta que la *d'agost*, que està entre vocals; la mateixa diferència entre les *b* de *sembra* i *cabra*. Aquest fenomen no el presenten ni el francès ni l'italià; però sí el castellà i el portuguès. (*b*), (*d*), (*g*).

La *s* de *cosa* és més suau que la *z* de *dotze*, que hauria d'ésser el mateix so. Aquestes oclusives suavitzades entre vocals són anomenades per uns *africades*, i per altres *semi-oclusives*. [tz, ts, tj, tx].⁴

Fem notar, tot passant, que a Barcelona hom pronuncia malament la *s* o *z* i la *j* darrera consonant, donant-los el so de *ss* o *x* i d'això resulta que molts barcelonins pronuncien malament el "setze jutges..." perquè diuen *jutxes* i *fetxe*, *setse*.

4. A l'original: (~~z, s, j, x~~) (*b*), (*d*), (*g*). Florensa relaciona, per error, les variants fricatives de les oclusives sonores intervocàliques, esmentades en el paràgraf anterior, amb les articulacions africades intervocàliques descrites aquí.

Nasals. Com a conseqüència de les variacions que / [21] estem estudiant, hi ha en rigor *cinc* nasals en lloc de les tres que havem dit (*m*, *n*, *ny*). Segons com es trobin, si al darrera ve una altra consonant, la llengua ja la prepara cercant la posició corresponent mentre pronuncia la nasal, i això la modifica. Si darrera una *n* ve una *dental* la *n* és pura; però si ve una *velar*, la llengua en lloc de fer l'oclusió amb les dents la fa amb el vel, i la *n* té un altre so; compari's la *n* de *santa* amb la de *blanca*. Les paraules *sant* i *sang*, en les quals, parlant de pressa, no es pronuncien ni la *t* ni la *g* finals, són, no obstant, inconfundibles, per la diferència entre ambdues *n*. Aquesta diferència ja existia en llatí; i en grec el so *n* en aquests casos el representaven per γ , o sigui la nostra *g*. Així, hom escrivia $\alpha\gamma\gamma\epsilon\lambda\omicron\varsigma$ i hom pronunciava *angelos*.

Si darrera d'una *m* ve una labio-dental, la *m* tendeix a assimilar-s'hi; *càmfora*: és una nasal *homo-orgànica* (tendeix a *cànfora*).

Aquesta tendència a l'assimilació amb el so veí, generalment el que segueix, juga un paper molt important en els canvis fonètics d'evolució de les llengües. Així, del llatí *sēmita*, en desaparèixer la / [22] i breu per un fenomen ja vist (pàg. 10) i suavitzar-se la *t* en *d*, quedaria *sem-da*; però la *m* davant la dental *d* es converteix en *n* i dóna *senda*. Aquestes *m* i *n* modificades les havem representat en el quadre per (m) i (n).

En català les oclusives i les fricatives van per parelles: cada sonora té la sorda corresponent; però les altres consonants van soles. En altres llengües existeix la duplicitat, i és, per nosaltres, molt difícil.

En començament de síl·laba hi pot haver indiferentment consonants sonores o sordes; però en final de síl·laba les oclusives o fricatives són sonores o sordes, segons que la consonant que segueix sigui una cosa o l'altra. Així; *observar* és pronunciat *opservar*. En *dotze* la *z* no és pura, però la *t* tampoc, s'acosta a una *d*, és a dir la sorda es *sonoritza* i la sonora *s'ensordeix*. Així, doncs, la llei d'assimilació que en les nasals donava una variació en el punt d'articulació (assimilació *homo-orgànica*), aquí es caracteritza per una influència recíproca en el grau de sonoritat. / [23]

Quan diem *cap* i *bou* separadament la *p* és sorda; en dir *cap bou*, es sonoritza acostant-se a la *b*. En *els pins* la *s* de *els* és sorda; però en *els boscos* és sonora, per influència de la *b* que segueix.

Totes aquestes variacions fan que sigui completament impossible allò que hom demana sovint com una cosa molt fàcil: que *les llengües siguin escrites tal com són pronunciades*. / [24]

III

29.V.1933

FONEMES CREIXENTS I DECREIXENTS

Fet l'inventari de les consonants les hem classificat segons el lloc de la boca on es produeixen (labials, labio-dentals, dentals, etc.) i també segons la manera de limitar el pas de l'aire (oclusives, fricatives, etc.): a més, almenys les oclusives i fricatives, en sordes i sonores.

En general podríem fer dos grans grups: d'una banda, les *oclusives*, en les quals es clou per complet el pas de l'aire; d'altra banda, tota la resta, en què només es limita o s'estreny, més o menys, aquell pas: d'aquí que s'anomenin *restrictives* o *constrictives*. Les oclusives s'anomenen també *momentànies*, i les constrictives, *contínues*.

Si ens fixem ara en la manera de produir-se un so consonàntic, com la *p* de *apa*, veurem que poden distingir-se perfectament tres fases o moments. La 1a, en què la boca, oberta per a pronunciar la primera *a*, es va cloent fins que els llavis es toquen. / [25] Aquesta fase és la *preparatòria*. La 2a o *mitja* en què la boca es manté tancada i no hi ha expulsió d'aire, i la 3a o *resolutòria*, en la qual s'obre pas a l'aire i els llavis tornen a separar-se. No sempre existeixen les tres fases. Quan pronunciem *ampa*, en arribar a la *p* tenim ja els llavis tancats de la *m*, i manca, per tant, la fase preparatòria. Si diem *apma* després de la *p* la boca ha de mantenir-se tancada per a la *m*, i falta, doncs, la fase 3a o resolutòria. La fase que no falta mai és la 2a o mitja, que és, per tant l'essencial, encara que en les oclusives sigui muda, perquè el so de la consonant es percep *abans* o *després* de cloure els llavis.

Si es fan les mateixes observacions amb una fricativa, pronunciant *afa*, es noten les mateixes fases, però amb la diferència, que no essent la *f* momentània, sinó *contínua*, la fase central no és muda, i es pot prolongar mentre hom vulgui: així, doncs, en les consonants constrictives la fase audible és la 2a; mentre que en les oclusives és muda.

Fixem-nos ara que durant la segona fase / [26] els músculs estan en una certa tensió, i aquesta tensió pot augmentar o disminuir durant el temps de la fase: aquesta minva o augment de tensió poden ésser mesurats amb aparells especials.

Per exemple; en dir *apa*, des del moment en què, cloent els llavis, comença la 2a fase de la *p*, la tensió dels llavis va augmentant; en totes les llengües romàniques aquesta *p* la pronunciem de manera que les cordes

vocals tanquen la laringe, i l'espai de la boca queda completament clos; llavors la llengua s'aixeca i s'engruixeix del mig i augmenta la pressió de l'aire fins que arriba el moment de l'expulsió. Aquesta *p* és, doncs, un fonema *creixent*. En canvi, en algunes llengües germàniques la *p* és una expiració forta però sense tancar la laringe.

Si pronunciem *apma*, la boca es clou per a fer la *p*, però la tensió no augmenta, sinó que disminueix; és una *p decreixent*. Així la divisió de fonemes creixents i decreixents és segons que la tensió de l'aire durant la segona fase augmenti o disminueixi. / [27]

Hi ha una altra circumstància a tenir en compte en els fonemes, tant vocals com consonants, i és la major o menor obertura bucal amb què es pronuncien. Les oclusives, *p, b, t*, etc. tanquen per un moment tot el pas de l'aire: tenen, doncs, una obertura zero. La *a*, en canvi, té la màxima obertura. Entre els dos extrems poden distingir-se diferents graus. Establim una taula.

Graus d'obertura	0.	p, t, k, b, d, g	oclusives
	1.	f, v, s, z, x, j	fricatives
	2.	m, n, ny	nasals
	3.	l, r, ll, rr	laterals i vibrants
	4.	i, u.	vocals extremes
	5.	e, o	vocals mitges
	6.	a	vocal oberta

El nombre de graus pot variar lleugerament (Saussure n'estableix un més);⁵ però l'ordre relatiu d'obertura és ben clar i no deixa lloc a dubtes. Amb aquests antecedents podem passar a parlar de les *síl·labes*. / [28]

SÍL·LABES

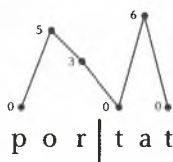
Tothom, dins la pròpia llengua, sap comptar les síl·labes i distingeix on comença i acaba cadascuna. Quan es parla de pressa no es separen; però si es *dicta* lentament, tothom separarà les paraules de la mateixa manera, en la llengua pròpia. Aquesta mateixa seguretat permet de jutjar <de> la correcció dels versos. Si es dicta la paraula *por-tat*, i s'ha de fer una pausa, tots la farem entre la *r* i la *t*.

5. Pròpiament va ser Grammont qui va establir un grau més d'obertura: «F. DE SAUSSURE n'en distingueix que 7, parce qu'il place dans le même les semi-voyelles *y, w, w̃* et les voyelles *i, u, ü*; on a vu plus haut et l'on verra plus loin pourquoi il y a lieu de les séparer» (Grammont 1933: 99, n. 1).

Ara, això que tots, dins la pròpia llengua, coneixem i practiquem amb tanta seguretat, es torna un problema complicat quan hom vol fundamentar-ho científicament. Es dona sobretot el cas que d'unes llengües a les altres aquesta mena d'instint que fa dividir les síl·labes canvia notablement. S'han proposat, per tal d'aclarir-ho, diferents teories.

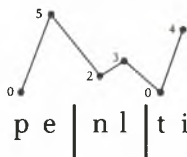
Saussure es basa en consideracions que prenen com a punt de partida allò que havem dit sobre l'obertura relativa dels fonemes. Quan hom pronuncia un mot va passant pels diferents graus d'obertura corres- / [29]ponents a cada so: l'obertura bucal, per tant, creix i minva repetidament, passant per màxims i mínims. Els màxims són anomenats *punts vocàlics* o *punts cims* de les síl·labes; els mínims *separen síl·labes*.

Si a sobre cada un dels fonemes de la paraula *portat* marquem un punt, l'altura del qual correspongui a la respectiva obertura bucal (treta de la taula pàg. 27), obtindrem un gràfic de la variació d'obertura; els màxims, que corresponen a la *o* i la *a*, són els punts *cims* o *vocàlics* (perquè quan hi ha vocal a la síl·laba aquest és el seu lloc); els mínims separen síl·laba; el mínim intermig és abans de pronunciar la *t*, quan la boca és closa preparant l'oclusiva.

Aquesta teoria va bé per la majoria de síl·labes i en moltes llengües gairebé no es presenten dificultats en la seva aplicació.

Hi pot haver síl·labes sense vocal, quan menys fonèticament. Així, la paraula anglesa *penalty*, pronunciada correntment *penlti*, fent el diagrama de Saussure veiem com té tres síl·labes, però la segona sen- / [30] se vocal; malgrat això, per ésser la *l* un grau més oberta que la *n*, fa de punt vocàlic.

En la interjecció *pst!* la *s* d'obertura *ɿ*, fa de punt culminant o vocàlic entre la *p* i la *t* d'obertura *0*.

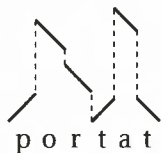
Però hi ha casos més difícils; a vegades dos fonemes d'una mateixa síl·laba tenen la mateixa obertura o bé el segon és més obert que el primer i llavors es presenta com una represa en la part descendent de la síl·laba.

Per exemple, en la paraula *pots*, que és evidentment d'una síl·laba, aplicant el diagrama de Saussure resulta de dues. En canvi, en *post* no ni ha dubte.

Un deixeble de Saussure, Grammont, ha cercat de salvar aquesta dificultat acudint a la classificació dels fonemes en *creixents* i *decreixents* que havem vist en començar la lliçó. Segons que en la fase central de cada fonema la tensió augmenti o disminueixi, Grammont els representa per una petita línia que puja o baixa; ex. $\langle pa, \text{ però } ap \rangle$, perquè la *p* és creixent en el primer cas i decreixent en l'altre. / [31]

Adoptant aquesta representació Grammont diu que el canvi de síl·laba es fa *cada vegada que s'interromp una successió de fonemes decreixents, començant-ne una de creixents*. Posant les línies més o menys amunt segons llur obertura relativa, la paraula *portat* ve representada en el sistema de Grammont tal com s'indica. Això és més precís, però en realitat en els casos dubtosos la determinació del caràcter creixent o decreixent dels fonemes no es pot fer més que amb ajuda d'aparells especials.

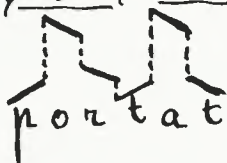

Si una paraula comença per *pta*, la *p* i la *t* tenen igual obertura, però ambdues són creixents i la teoria de Grammont no presenta dubtes. En la paraula italiana *stare*, amb la teoria de Saussure trobaríem un mínim entre la *s* (obertura 1) i la *t* (obertura 0); semblaria, doncs, que el mot té tres síl·labes; no obstant, els italians només en consideren dues. Amb la representació de Grammont es veu clar que només entre la *a* i la *r* s'interromp un fonema decreixent per un / [32] de creixent, i per tant, no hi ha més que dues síl·labes.

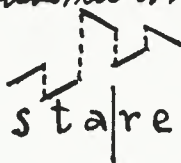

Adoptant aquesta representació frammonot diríem que el casu de si-laba es fa coada vegada que s'interromp una successió de fonemes decreixents, començant-ne una de creixent. Perant les línies, més o menys

anunt segons llur obertura relativa, la paraula portat es representa en el sistema de frammonot tal com s'indica. Després és més precís, però en realitat en els casos dubtosos la determinació del caràcter creixent o decreixent dels fonemes no es pot fer més que amb ajuda d'aparells especials.

Si una paraula comença per pta, la p i la t tenen igual obertura, però ambdues són creixents i la teoria de frammonot no presenta dubte. En la paraula italiana stare, amb la teoria de Sauerbrey trobaríem un mínim entre la s (obertura 1) i la t (obertura 0); semblaria, doncs, que el mot té tres síl·labes; no obstant, els italians novells en consideren dues.

Amb la representació de frammonot es veu clar que no hi ha més que la a i la r s'interromp un fonema decreixent per un

Naturalment, les dificultats més grosses es presenten en enfrontar-se amb mots d'una llengua estrangera. Aquest és un de tants petits detalls que fan gairebé impossible arribar a parlar una altra llengua de la mateixa manera que els nadius.

Per exemple; els francesos pronuncien els mots *la petite*, així *lap|tit*, i fan la divisió de les dues síl·labes entre la *a* i la *p*; nosaltres tindríem sempre tendència a pronunciar *lap|tit*; i això és completament incorrecte per l'orella dels francesos.

Els catalans (i els castellans) tenim una gran dificultat en pronunciar dues consonants en començament de síl·laba, fent-les ambdues creixents; per això no tenim, en començament de paraula els grups *sp*, *st*, *sk* o *sq* tan freqüents en altres llengües (alemany, anglès). El més curiós és que el llatí els presenta molt sovint; i, en passar al català o castellà s'hi ha avantposat una *e* que permet recolzar-hi la *s*, fent-la decreixent i augmentant una síl·laba. Així, de *spina* havem / [33] fet *espina*, de *stare*, *estar*; de *squilla*, *esquilla*. En el català medieval es conserven les grafies llatines però potser la pronunciació ja era semblant a l'actual. Encara avui s'escriuen paraules científiques començades en doble consonant, com *mnemotècnic*, que la gent pronuncia *nemotècnic* o *emnemotècnic*.

La combinació *no et veig*, en realitat procedeix de *no t'veig*, suprimint la *e* de darrera la *t*: quan falta el *no*, en la impossibilitat de pronunciar *t'veig*, s'ha reforçat la *t* amb la *e* donant la forma *et* anàloga a les *em*, *ens*, que són formes reforçades de *'m*, *'ns*, procedents de *me*, *nos*. / [34]

IV

12.VI.1933

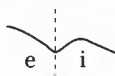
CANVIS FONÈTICS (VOCALS)

En la lliçó anterior vam veure que en cada síl·laba hi ha una sèrie de sons que primerament van augmentant en obertura relativa fins arribar a la vocal o punt vocàlic, que té la màxima; decreixent des d'allí l'obertura fins al mínim que marca la separació de la síl·laba següent. Això passa en les síl·labes normals. Però n'hi ha en què en la part creixent tenen sons que interrompen la tendència, o els passa això en la part decreixent; en aquests casos, estudiada la tensió amb què es pronuncia la fase central de cada fonema, resulta que són tots creixents en la primera part, i decreixents en la

segona. Així, en *tots*, si bé, passada la *o* o punt vocàlic, la *t* és més tancada que la *s*, no obstant, essent ambdues fonemes decreixents, no hi ha més que una síl·laba.

Quan hi ha dues vocals seguides, unes vegades formen una sola síl·laba (diftong) i altres no. Les vocals aïllades són sempre decreixents i en els apa- / [35] rels de mesura donen corbes així: Ara bé; quan dues vocals formen diftong, donen també una corba decreixent *contínua* del mateix aspecte que la d'una vocal sola. Per això diu Grammont que un diftong no és altra cosa que una vocal que ha perdut l'homogeneïtat; mentre dura la pronunciació, sense alterar la variació de tensió, s'ha produït un canvi en la posició dels òrgans bucals, i per tant, un canvi en el timbre del so. Així, mentre es pronuncia una *e* llarga, la llengua, que primerament estava baixa donant una *e* oberta, pot aixecar-se més o menys i anar tancant la *e*, arribant fins a la *i*; llavors es té un diftong.

Però una *e* i una *i* poden pronunciar-se formant dues síl·labes diferents, i en aquest cas la corba donada pels instruments de mesura presenta una

represa que indica el canvi de síl·laba.

Aquests fenòmens són els que fan que, passant temps, en una llengua una vocal pugui transformar-se en un diftong, o, a la inversa, un diftong en una vocal; en altres casos la variació és / [36] d'una vocal en una altra, etc.

D'aquí endavant no parlarem, com fins ara de *fonologia*, sinó de *fonètica evolutiva*, estudiant les modificacions que els sons van sofrint a mesura que el temps transcorre.

En cada llengua i en determinada època hi ha la tendència a produir-se determinats *canvis fonètics*; però aquesta tendència pot no presentar-se en altres llengües, encara que siguin germanes: i àdhuc en la mateixa llengua considerada pot ésser que en un altre moment la tendència sigui una altra. Així, quan diem que en francès i en un cert moment la *e* llarga es transforma en el diftong *ei*, cal entendre que això només és veritat del francès i en aquella època.

Si haguéssim d'estudiar l'evolució dels fonemes des del llatí a una de les nostres llengües d'una manera completa, necessitaríem tot un curs; és per aquesta raó que ens limitarem a estudiar dos dels fenòmens que presenta l'evolució del vocalisme des del llatí vulgar al català, / [37] fent sempre les comparacions oportunes amb les altres llengües romàniques.

VOCALS FORTES			VOCALS FEBLES CATALÀ	VOCALS MOLT FEBLES		
LL. CLÀSSIC	LL. VULGAR	CATALÀ				
ǎ	ā	----- a ----- a (é)	ǎ	ā	----- a (= e) ----- a	
ě	(ae)	----- e ----- é, è (i)	ě	ē	ī	----- e (= e) ----- e
ē	(oe)	----- e ----- è	ī	ī	----- i ----- i	
ĩ		----- i ----- i	ĩ	ĩ	----- o ----- ò (u) ⁶	
ī		----- i ----- i	ō	ō	----- o ----- ó	
ō		----- o ----- ò (u) ⁶	ũ	ũ	----- o (= u) ----- o (cat.)	
ū		----- o ----- ó	ū	ū	----- o (cast.)	
ũ		----- o ----- ó	ū	ū	----- u ----- u	
ū		----- u ----- u	au	au	----- o (a) ----- o (a)	
au		----- u ----- u				
au		----- ò ----- ò				

tendència a desaparèixer

En llatí clàssic no tenim motius per suposar que hi hagués més sons vocàlics que els cinc que corresponen als cinc signes *a i u e o*; les tres primeres vocals extremes i la *e* i la *o* intermitges. No sembla que hi hagués diferències de timbre entre obertes i tancades dintre cada vocal; però hi havia la distinció / [38] molt marcada entre vocals *llargues* i *breus*, essent les primeres aproximadament de duració doble que les breus.

En canvi en el llatí vulgar es perdé la noció de quantitat, quedant totes les vocals d'una duració mitjana, però en aquesta transformació es produí, fora la *a*, una diferenciació de timbre, resultant de les vocals breus *ě* *ō* les obertes *e* *o*; de les llargues *ē*, *ī*, *ō*, *ū*, les tancades *e*, *i*, *o*, *u*; i les breus *ĩ*, *ũ*, es confongueren amb la *ē* i la *ō* respectivament, donant també *e* i *o*. (També en alemany i en anglès les vocals breus són, en general, obertes, i les llargues tancades).

Els diftongs clàssics *ae* i *oe* (que procedeixen dels arcaics *ai* i *oi*), ja en temps de Ciceró eren pronunciats pel poble *ě* i *ē* respectivament; l'altre *au* es mantingué en el llatí vulgar.

Així el llatí vulgar té set sons vocàlics de quantitat mitjana que són els que constitueixen l'origen del vocalisme de les llengües romàniques.

Aquestes transformacions tenien lloc quan en- / [39] cara l'imperi romà era una unitat política i s'anaven difonent pertot: però a Sardenya que es separà abans, han mantingut la diferenciació de *ē* *ĩ*, i de *ō* *ũ*; a Romania aquesta darrera, però no l'altra.

6. A l'original: [ui]. Però la [i] és, de fet, originada per la palatalització de consonants, com a OC(U)LU(U)M > *ull* o a NOCTE > *nuit* > *nit*. Cf., en el mateix quadre, el resultat alternatiu *é* de *a*, com a FACTU(M) > *fet*, i *i* de *é*, *è*, com a LECTU(M) > *llit*. En un quadre similar que apareix en els apunts manuscrits inèdits de J.V. Foix, també hi figura simplement (u).

Després de rompuda la unitat del llatí vulgar per la destrucció de l'imperi es produeixen canvis fonètics importants que van donant lloc a les llengües romàniques.

Un dels canvis més importants és la diftongació de la *ę* que dona *ie*, i de la *ɔ* que dona *uo* i *ue*. El mecanisme de la diftongació és el que havem vist en començar la lliçó, i no es produeix pertot de la mateixa manera. La llengua neo-llatina que presenta més diftongació és el castellà: es pot dir que el fa quasi sempre. El francès i l'italià diftonguen al final de síl·laba; però no quan la vocal es troba entre dues consonants. Ex.:

<i>llat. vulg.</i>	<i>cast.</i>	<i>fran.</i>	<i>ital.</i>	<i>cat.</i>
<i>ę</i> lu(m)	cielo	ciel	cielo	cel
tęrra(m)	tierra	terre	terra	terra / [40]

És a dir que *celum* (perduda la *m* de l'acusatiu, que ja no es pronuncia en vulgar), el castellà, francès i italià fan el diftong *ie*; però en *terram*, com que la *e* té al darrera una *r*, el castellà diftonga, però el francès i l'italià no. El català no diftonga en cap dels dos casos i el portuguès tampoc; essent curiós que entre ambdós hi hagi el castellà que és la llengua de diftongació més general.

Altres exemples:

<i>ll. vulgar</i>	<i>cast.</i>	<i>fr. antic</i>	<i>ital.</i>	<i>cat.</i>
męrit	muere	muert	muore	mor
gęrssa	gruesa	grosse	grossa	grossa

Es veu la mateixa diferència.

Hi ha un cas especial en què el castellà no diftonga, sinó que conserva les vocals llatines; és davant de *ct* que dona *ch*, i de *l* palatal, que dona *j*; així *lectu(m)* > *lecho*, *octo* > *ocho*, *folia* > *hoja*, però és curiós que, en aquest cas el català muda les vocals *e* > *i*, *o* > *u*, i fa *llit*, *vuit*, *fulla*.

El diftong llatí *au* dona en general *ò*; així de *aurum* tenim *oro*, *or*; el provençal conserva el diftong i fa *aur*; i el romanès les dues / [41] vocals, però en síl·laba separada *ăur*.

Les *e*, oberta i tancada, del llatí vulgar, en passar al català s'inverteixen; la *ę* dona *é*, i la *ɛ* > *è*. Aquest fet estrany pot ésser degut a un començament de diftongació en què es diferenciï una *e* llarga en una oberta i una tancada; i, produint-se després una regressió cap a una *e* homògena, però contrària a la primitiva. Però quan la *ę* llatina es trobava davant una consonant

gutural o velar com en *decem* (pr. dekem), es conserva el so obert i dóna *dèu*.

El canvi de *e* > *è* és dialectal, perquè en el català occidental (lleidatà, valencià) es conserva la *e* tancada;⁷ així de *setem* (llatí clàssic, *sitim*) es diu *sét* (sensació), en contraposició a *sèt* (nombre), de *septem*. A Barcelona, hom pronuncia igual ambdós mots. Igualment:

<i>llatí</i>	<i>lleidatà</i>	<i>barcel.</i>	<i>mall.</i>
habēre	havér	havèr	havèr

El mallorquí en aquest cas fa vocal neutra *e*, malgrat d'ésser accentuada.

Quan, darrera una vocal hi ha una de les con- / [42] sonants palatals *ct* > *ch*, *ll*, *ny*, que porten l'element *i*, la *a* dóna [é], així:

factum	hecho	fet	fait

i la *o* > *u* o *ui*.

oc(u)lu(m)	ojo	ull	
nocte	noche	nuit > nit	nuit

En resum, podem dir que, en les síl·labes fortes o accentuades el català conserva bastant bé el vocalisme del llatí vulgar; pròpiament no hi ha més canvis que la inversió de les *e* i la transformació de *au* en *ò*.

En les síl·labes febles els canvis fonètics són més radicals. En primer lloc desapareix la distinció entre *è* i *é*, *ò* i *ó*; i de les tres *ě ē ĩ* es fa *e*; de *ō ō ũ*, *o*. *ā*, *ã* donen, com sempre, *a*; *ī* i *ū* sense variació *i*, *u*; i el diftong *au* > *o*. Així queden, en castellà i en el català occidental, reconstituïts els cinc sons vocàlics *a e i o, u*, del llatí. Però en el català (V. la taula) oriental es fa una simplificació més grossa. La *a* i la *e* febles es converteixen en un mateix so, la *vocal neutra e*, i / [43] més tard la *o* feble dóna *u*. (El balear presenta el primer canvi, però no el segon, que és posterior). Així al català de Barcelona només hi ha *tres* vocals febles *e, i, u*.

El diftong *au*, ja en el llatí vulgar perdia la *u* quan estava davant d'una altra síl·laba amb *u*; així *Augustus* es pronunciava *Agustus* d'on *Agost*; i *Agustí* ve d'*Augustinus*.

7. A l'original: *e* oberta;

Havem parlat de les síl·labes febles en general; però n'hi ha algunes que poden anomenar-se *més febles* o *molt febles*. Són les finals de paraula plana o aquelles que estan entre la que porta l'accent prosòdic principal i el secundari.

En aquestes síl·labes la *a* es manté; la *e* i la *i* donen *e* però amb tendència a perdre's, i la *o* i la *u* donen *o*, amb la mateixa tendència.

Així, en

múr(u(m)) la *u* final és molt breu i desapareix, donant *mur*.

En

cér(e)béllu(m) que té un accent secundari / [44] a la primera *e* i el principal a la tercera, es perd la segona i la *u* final i dona *cervell*.

Quan no desapareixen, en català tendeixen a esdevenir *e*: així de

témplu(m) en cast. *templo*, en cat. *temple*

de nigru(m) en cast. *negro*, en cat. *negre*

Les llengües *conservadores* de les vocals febles són; en primer lloc l'italià, i després el portuguès i el castellà; enmig queda la faixa del francès, provençal, català, que les perden gairebé sempre, quedant la paraula amb una síl·laba menys. Així

<i>it.</i>	<i>cast.</i>	<i>cat.</i>	<i>franc.</i>
cavallo	caballo	cavall	cheval

En els esdrúixols, com *pērdēre*, la síl·laba més feble és la penúltima, i es va deixant; *perdre* (però en castellà es perd l'última: *perder*). En els verbs incoatius, com *crēscēre*, el so *sc* dona *ix*, i com seria difícil pronunciar-lo seguit de *r*, queda la segona *e* i es perd la darrera: *créixer*. En canvi, en francès fa successivament: *creisser*, *creistre*, *croistre*, *croître*. / [45]

V

19.VI.1933

CANVIS FONÈTICS (CONSONANTS)

En els canvis fonètics hi han uns fenòmens de caràcter general que els retrobarem quasi sempre. Un dels més importants és l'anomenat *assimilació*. Per

virtut de l'assimilació dos sons que es troben en contacte tendeixen a prendre cadascun característiques de l'altre, és a dir, a que minvi llur diferència. Les articulacions que han de fer els òrgans vocals per a cada so s'influeixen recíprocament i en neixen modificacions en els sons primitius.

Per exemple; quan diem *apa* emetem tres sons. El central, la *p* és una *oclusiva* sorda, situada entre dues vocals. En pronunciar la primera *a* les cordes vocals vibren; en passar a la *p*, per una acció muscular s'han de comprimir mútuament, aturant la vibració; novament, per fer la segona *a* han de vibrar. Fent un esforç menor que el necessari les cordes no deixaran de vibrar del tot, i en lloc de la *p* sorda sortirà la sonora corresponent, / [46] *b*, de manera que resulta *aba*. Aquesta transformació és un fenomen d'assimilació. La sorda *p* entre les dues vocals s'assimila part de llur sonoritat, se *sonoritza*. Això es fa instintivament perquè exigeix un *menor esforç*; causa de la majoria de canvis que veurem.

Encara pot anar més enllà el procés. En lloc de cloure completament els llavis per a pronunciar l'oclusiva *b*, poden tancar-se imperfectament i resulta una *b fricativa*, *ɸ*, que és com, en realitat, la pronunciem entre vocals. Aquí l'assimilació no es fa en l'acció de les cordes vocals, sinó en el moviment de la boca.

Hi ha un fenomen contrari al d'assimilació, molt menys important, que podem anomenar *dissimilació*, però que hom anomena generalment *diferenciació* quan es produeix entre dos sons en contacte. Un exemple de *diferenciació* el tenim en la *diftongació*, pel procés que ja havem vist (pàg. 35). Quan ha començat la pèrdua d'homogeneïtat que d'una vocal llarga en fa al final un diftong, pot passar que per / [47] un fenomen de regressió torni a fer-se el so homogeni. Per una reacció, per una mena de por, com diu Grammont, a la confusió dels sons començats a diferenciar, s'accentua aquesta diferència, i on no hi havia, en començar més que una *e* passant d'oberta a tancada, arriba a formar-se un diftong *ei*, o, a la inversa *ie*.

Un altre fenomen és el d'acomodació per tal de fer més fàcils combinacions de sons difícils de pronunciar. Per exemple; del llatí *ten(e)ru(m)*, la diftongació de la 1a *e*, la pèrdua de la 2a (molt breu, pàg. 43) i el canvi de *u* final en *o* (pàg. 43) donarien, en castellà *tierno*; però per la dificultat de pronunciar la *r* darrera la *n*, s'inverteixen i resulta *tierno*. És la *metàtesi*. En canvi en català, sense diftongació i amb la final en *e* donaria *tenre*: però s'intercala una *d* i dona *tendre*. El naixement d'aquesta *d* és un fet curiós. Per a passar de la *n* a la *r*, la llengua s'ha de separar un xic del paladar; i a més, el vel, que deixava passar aire pel nas per a fer la *re* s'ha d'aixecar tapant / [48]

l'obertura. Si la primera operació es retrassa un instant la posició de [la] llen-
gua per la *re* en cloure's el pas de la cavitat nasal és exactament la que
correspon a una *d*: així, doncs, sense modificar la posició dels òrgans bucals
s'afegeix una consonant nova.

Aquesta permuta de sons, o metàtesi també es produeix entre sons
allunyats. Per exemple, en la paraula *magatzem*, per una anticipació de la
consonant velar que ve a la 2a síl·laba, diuen alguns *gamatzem* (Girona).
Això sembla una falta grossera, però és el mateix fet que de *xic* (pronunciat
txic) i *txicalla* n'ha fet *quitxalla*, que ho diem tots. D'aquests canvis uns
(generalment els de la pronúncia de la capital) passen a la llengua literària;
altres queden com a fets dialectals i són considerats incorrectes.

També l'assimilació pot fer-se a distància, i s'anomena *dilació*. Ex. del lla-
tí vulgar *silváticu(m)* (de *silva*), la primera *i* per assimilació a la *a* accentuada
fa *salváticu*, d'on / [49] *salvaje*. De *balancia*, pel mateix fenomen ve *balança*.

La diferenciació a distància s'anomena més especialment *dissimilació*.
Un exemple és el mot ll. vulgar *vicinu(m)*, en què la 1a *i* es torna *e* i dona
vecino. Aquest fenomen es produeix encara quan la gent diu *vegiar* per *vigi-*
lar, o *menistro* per *ministro*; només que ja han fet tard per a passar a la llen-
gua literària.

Veurem ara breument els grans canvis que han tingut lloc en les con-
sonants del llatí vulgar i que han produït el consonantisme de les llengües
romàniques. Uns d'aquests canvis són anteriors a la caiguda de l'imperi
romà i hom els reconeix perquè es troben en totes les llengües derivades;
altres són posteriors i varien de les unes a les altres.

El llatí tenia els sons velars sords i sonors

ca	ce	ci	co	cu	(pr. ka ke ki ko ku)
ga	ge	gi	go	gu	(pr. ga gue gui go gu)

En les combinacions *ca*, *co*, *cu*, i *ga go gu* no passa res; però en les *ce*
ci, *ge gi*, essent la *e* i la *i* / [50] vocals anteriors, la llengua que per a pro-
nunciar-les velars s'ha de posar molt enrera, per un fenomen d'assimilació
orgànica s'avença i invadeix la regió de les *t*; d'aquesta manera la *c* (*k*) de *ce*
ci va donar *ts* o *tx*, i la *g*, *tj*. Així, del llatí *centu(m)* (*kentu*) l'italià fa *cento*
(*chento*); els altres idiomes fan *ts* que passa en castellà a *z* (*ciento*) i en cata-
là i francès a *s* (*cent*). De *gelu(m)* ve *gel*, de *gens* (*guens*), *gent*. Aquest feno-
men que és la *palatalització* de les velars és molt antic i es representa així
centum (*će, cí*).

Un altre fet molt general és que sempre que entre dues vocals hi havia *-ns-*, la *n* desapareix. Així de *me(n)se(m)*, ve; it. *mese*, cast. i cat. *mes*. De *pe(n)sare*, *pesar*.

La *lleï del menor esforç*, de què ja havem parlat, dóna lloc al fenomen de la debilitació progressiva de les consonants.

El llatí tenia les tres oclusives sordes *p, t, c* que podien ésser geminades *pp, tt, cc*, i les sonores corresponents *b, d, g*, com s'indica en la taula./ [51]

				GRAU FINAL
GEMIN.	SORDES	SONORES	FRICATIVES	DE DEBILITACIÓ
pp	> p	> b	> b ⁸ = v	> (zero) u
tt	> t	> d	> ð	> (zero) u
cc	> c	> g	> ɣ	> (zero)

Sempre que les oclusives sordes es troben en començament de síl·laba i darrera vocal, per assimilació passen a sonores. Així de *ripa*, ve en cast. i cat. *riba* (pronunciat encara *riĉa*, amb *b* fricativa i no oclusiva); de *seta* > *seda* > *seĉa*; de *amica* ve *amiga*. Però si la 2a vocal desapareix hi ha una regressió a l'oclusiva sorda, així *amic*, no *amig*.

Un altre canvi és aquest, que les oclusives es facin fricatives; ja en llatí vulgar les *b* es canvien en *v*; aquest canvi no s'ha fet o ha desaparegut en gran part d'Espanya i de Catalunya, on la *v* com a so no existeix.

Les consonants geminades, fora de l'italià també desapareixen de la pronunciació; així de

cŭppa	ve	copa
gŭtta	ve	gota
bŭcca	ve	boca

(desapareix la implosió al final de la 1a síl·laba i queda només l'explosió a la 2a).

Com que aquests fenòmens es produeixen en diferents / [52] èpoques segons les llengües, els resultats són diferents. Així en català la *b* passa a *v* i la *d* a zero; més tard la *p* dóna *b*, però com que l'altre canvi ja era fet, aquestes *b* ja no passen a *v*; com les *t* canviades en *d* que ja no desapareixen. En

8. A l'original: ts

canvi en francès l'ordre és diferent; la *p* i la *t* donen *b* i *d*, que després passen a *v* i zero. Així de *maturu(m)* en català ve *madur* però en francès es perd la *d* i de *medur* passa a *meur* i finalment a *mûr*.

De *securu(m)* en català ve *segur*; però en francès *seur* i finalment *sûr*. Per això el francès té tants monosíl·labs.

És característic del català que la pèrdua $v > 0$ sigui excepcional, així com la de $g > 0$; en canvi $\acute{d} > 0$ és normal.

La *v* i la $\acute{d}$ a fi de paraula donen sovint *u* de *nova* > *nova*, però *nov(u(m))* > *nou*, perquè es perd la *u* final, així com la *a* es conserva de *nidare* > *niar* ($\acute{d} > 0$); de *nid(u(m))* > *niu* ($d > u$) (cast. *nido, nuevo*). Això és exclusiu del català. / [53]

Una cosa semblant passa amb les fricatives. En llatí hi havia la *s* sorda i la geminada *ss* que sonava amb la síl·laba anterior i amb la següent.

En el català la *ss* passa a *s* (encara que s'escrigui *ss*); la *s* sorda entre vocals a *z*. Així

gros+sa	dóna	gro+sa	ss > s
cau+sa	dóna	co+za	s > z

En canvi l'italià conserva les geminades pronunciades com en llatí i la *s* sorda. El castellà va evolucionar com el català però després per una regressió ha perdut la *s* sonora. A l'edat mitjana per representar el nou so de *s* sonora seguiren emprant la *s* i per a la sorda la *ss*. Així també la *f* donava *v* per un procés anàleg de debilitació,

defe(n)sa > defesa > devesa
profundu(m) > preon > pregon

La *f* de *profundu* dóna *v* que és absorbida per la *o* i dóna *preon*, que amb una *g* de traspàs fa *pregon*.

Finalment la *ć* entre vocals en català desapareix; i si queda a fi de paraula, havem vist que, només en català, dóna *u*. / [54]

vićina	vecina	veřna
pać(e(m))	paz	pau

En *pacem* es perd la *e* final i la *ć* dóna *u*; en castellà queda la *c* com en *vecina*.

En algunes paraules queden senyals de l'etapa intermitja en què la *ć* dó-

na una *đ* que es converteix en *z*. Així de *undeći*; hauria de donar en català *ondeze* i desaparèixer la *z*; però es perd la *e* i queda *onze*.

Així un mateix so, el *ć*, a començament de paraula dóna *s*, entre vocals *res*, a final de paraula *u* i en algun cas *z*.

Això explica que un verb regular com *dico* en què la rel *dic* és en llatí invariable, doni en català

<i>de</i>	dic(o)	c > c	dic
<i>de</i>	dica(m) ⁹	c > g	diga
<i>de</i>	dićendo	ć > 0	dient
<i>de</i>	dić(i(t))	ć > u	diu

Aquesta variació de rels que sembla presentar el verb català s'explica així per les modifica- / [55] cions que la velar *c* ha experimentat segons la posició en què es trobava. Això porta a considerar el fet general que grups de formes que en un determinat temps d'un idioma són d'estructura comuna arribin a diferenciar-se; però més tard hi ha a vegades una reacció en favor de la uniformitat i es modifiquen unes formes a imitació d'altres per a restablir l'homogeneïtat. A la lliçó següent en veurem exemples. / [56]

VI

26.VI.1933

CANVIS FONÈTICS (CONSONANTS) – CONTINUACIÓ

En la lliçó anterior havem vist una sèrie de canvis fonètics de consonants que, en general, responen a fenòmens de *debilitació*; així teníem el pas de les oclusives geminades *tt*, *pp*, *cc*, a simples, *t*, *p*, *c*; d'aquestes sordes a les sonores corresponents *d*, *b*, *g*; d'aquestes a les fricatives; i finalment les fricatives les veiem en alguns casos passar a vocal o desaparèixer. Aquests canvis tenien lloc generalment en consonants situades entre dues vocals o en començament de síl·laba i precedides de vocal, i tenien per causa la llei del menor esforç. La consonant sorda entre dues vocals es veu invadida per la vibració d'aquestes i es sonoritza; igualment passa d'oclusiva a fricativa.

Hi ha una sèrie de canvis que podem agrupar sota un altre títol general: són els fills del fenomen de *palatalització* de consonants. Sempre que

9. A l'original: dića(m)

una consonant participa en certa mesura del so de la *i* (vocal palatal extrema), perquè es pronuncia al mateix lloc / [57] de la boca, tendeix a sofrir una palatalització. Les consonants més exposades a aquesta transformació són les *dentals* quan es pronuncien més endarrera del normal o les *velars* quan vénen més endavant: en canvi les labials rarament es palatalitzen.

Una de les causes més freqüents de la palatalització de les consonants llatines fou la consonantització de les vocals *i* i *e* en hiatus amb altres vocals. Fonent-se amb la consonant anterior la palatalitzen. Així, en llatí clàssic tenim

fi li um, pa lè a

mots esdrúixols de tres síl·labes, en què la *i* i la *e* són fonemes decreixents. En llatí vulgar es tornen creixents i els mots queden de dues síl·labes

fi liu(m), pa lía

passant la *e* de *palea* a *i*. Aquesta *i* és palatal i acaba fonent-se amb la consonant anterior i palatalitzant-la; d'això resulta en català

fill, palla

de manera que els grups llatins *li le lli*, passant per *li* (*i* = *i* palatal), donen *ll*. De *malleum* ve *mall*. En castellà dóna *j*, *hijo*, *paja*, que primiti- / [58] vament es pronunciava com la *j* catalana o francesa. En fer-se aquest canvi en català queda generalment transformada la vocal tònica i si era una *e* o una *o* obertes passa a *i* o *u*. Així

folia no dóna folla sinó fulla

melio(m) dóna millor.

Igualment la *nj* llatina dóna la *n* palatal (en català *ny*). Així

ll. cl. *vinea* > ll. v. *vinia* > cat. *vinya*

ll. cl. *ingenium* > *enginy*

Això explica l'adopció del dígraf *ny* per a representar la *n* palatal en català.

La *nj* dóna *ř* (*r* palatal), que en català tingué poca vida i es va despalatalitzar convertint la *e* en *i*, la *o* en *u* i a vegades la *a* en *e*. Així el sufixe de derivació *-ariu* > *er*; de *primariu(m)* > *primer* de *area* > *era*; de *coreum* > *coriu(m)* > *cuir(o) monasteriu(m)* > *monestir*.

La *kj* generalment fa *ç*; de *brachium* ve *braç*; és una palatalització que ja vam veure en llatí vulgar *c* > *ç*, que passa en català a *s* sorda, escrita *ç*. / [59]

El grup *tj* es transforma de dues maneres, segons que estigui en posició feble (precedit de vocal), o recolzat per una consonant anterior. En el primer cas generalment, com vam veure per la *d* (pàg. 51), es perd, i en final de paraula dóna *u*: així

de *nidare* > *niar*, però de *nidum* > *niu*

igualment fa la *tj*; de

rationem > *raó*, de *pretiare* > *prear*

però de *preti(u(m))* > *preu*, perquè caiguda la *u* i la *m* finals *ti* es troba en final de paraula i dóna *u*.

Si, en canvi el grup *ti* es troba reforçat per una consonant anterior (que pot ésser una altra *t*), dóna *ç* i de *fortia* > *força* i del ll. vul. *plattea* > *plaça*.

Les sonores *gj*, igualment que *dj*, donen en català *j* (*i* palatal) que es pronunciava *africada* com encara avui a València: així de

videa(t) > *vedia* > *veja* (*dj*) però *video* > *veig* (*tx*);

perquè essent final dóna el so sord *tx*. Aquest s'ha mantingut a Catalunya, però el de *veja* s'ha suavitzat i la *a* s'ha canviat en *i*, donant *vegi*. / [60]

Igualment de *horologiu(m)* > *rellotge*; aquí es conserva el so africad.

En aquestes transformacions queda modificada la vocal tònica, canviant *e* i *o* en *i* o *ui*,

mediu > *mig*, *inodiu* > *enuig*, *podiu* > *puig*.

En algun cas desapareix quan hauria d'estar en contacte amb una altra *i*: ex.

de *hodie* > cast. *hoye* > *hoy*; en català fem *hui* (com en fr.) > *vui* > *avui*; però els valencians encara diuen *hui*.

La *ssj* dóna en català *ix*: així del baix llatí *bassu*, ve *bassiare* i en català *baixar*. En canvi *sj* dóna *s* sonora; de *basiu* > *bes*; de *basiare* > *besar*.

En una taula a la pàgina següent resumim tots aquests casos de palatalització, posant al costat el resultat en castellà; hi figuren també els canvis que ara explicarem.

Hi ha casos de palatalització quan d'un grup de dues consonants una s'assimila a la vocal / [61] anterior o posterior. Així *ct* en català, assimilant-se la *e* anterior fa *it*; de *pectu* > *pit*; de *factu* > *fet* (canviant la *a* en *e*). *Octo* > *uit* > *vuit* (a València *hui* = francès).

TAULA DE PALATALITZACIÓ DE SONS EN CATALÀ I CASTELLÀ¹⁰

<i>llatí</i>	<i>català</i>	<i>castellà</i>
lj = le	ll	ll
nj = ne	ny	ñ
rj	rí	rí
kj	ç	ç > z
tj	{ zero [u] ç	z
gj = dj		j
ssj	ix	j
sj	z	s
ct	it	ch
cs	ix	j
gn	ny	ñ
c'l	ll	j
ps	ix	j
sc	ix	z

Examen (cs) > *eixam* (cast. *enjambre*).

Agnello > *anyell* (d'aquesta darrera ve l'ortografia francesa i italiana per a la *n* palatal; en castellà *ñ* representa una doble *nn*, que és un altre dels sons llatins que dona *n* palatal; *annu(m)* > *anno* > *año*, cat. *any*).

El cas de *c* i *l* amb una vocal caiguda entremig / [62] també és molt freqüent i dona en català *ll* amb canvi de vocal; en castellà *j* sense canvi: així de *ocŭlu(m)* > *oclu* > *ull*, *ojo*.

La *ps*, dona en català *ix*, en castellà *j*.

Capsa > *caixa*, *caja* (Lleida *capsa*).

La *sc* amb *e* i (que és quan la *ç* és palatal) dona en català *ix*: amb les altres vocals es manté: així de *piscare* > *pescar*, però de *piscem* > *peix*, *pez*.

Fixem-nos ara en una altra lletra llatina i anem veient els canvis que sofreix segons el lloc en què està situada; per exemple la *l*. Prescindirem dels dos casos ja estudiats en què *li* i *c'l* donen *ll*. Fem notar de pas que en algunes regions de Catalunya (com el Vallès) en aquests dos casos no ha donat *ll* sinó *i*: així diuen *fui*a, *ui*, per *fulla*, *ull*. Això no és una incorrecció, perquè diuen *cavall*, *gall*, que vénen d'una *ll* geminada llatina: és, només, que han conservat una distinció més que nosaltres.

10. A l'original: *li* (per *lj*)

Quan la *l* està en començament de paraula es palatalitza *només en català*: així del llatí *luna*, tenim *luna* (cast.) *lune* (fr.) *luna* (it.) / [63] però *lluna* en català. De *lupu*, *lobo*, *loup*, *lupo*, però *llop*.

Quan en llatí hi ha una doble *ll* entre vocals es palatalitza en tots els casos en català i castellà: *cavallus*, dóna *cavall*, *caballo*; però no en francès, italià ni portuguès.

Un cas molt important i extens de palatalització és el dels grups llatins

			<i>it.</i>	<i>cast.</i>	<i>cat. fr. prov.</i>
pl	<i>que esdevenen</i>	pll >	pi	ll	pl
cl	<i>en llatí vulgar</i>	cll >	chi	ll	cl
fl	<i>respectivament</i>	fll >	fi	ll	fl

En italià la *ll* dóna *i* i tenim, *piano*, *chiave*, *fiamma*; en castellà es perden les primeres consonants, i només queda la *ll*; *llano*, *llave*, *llama*; en català, francès i provençal es despalatalitzen i tornen al so llatí primitiu *pla*, *clau*, *flama*.

Però el més curiós és que a la ratlla de Catalunya i Aragó (Fraga, Ribagorça), es conserva l'estat intermig *pll*, *cll*, *fll*, i diuen *pllat*, *pllou*

Un altre cas; en llatí vulgar en *-tul-* cau la / [64] *u* i el grup *t'l* dóna en català *tll*; així

de *spat(u)la* > *espatla* > *espatlla* però en castellà es fa una metàtesi o inversió del grup *tl* i dóna *espalda*,

de *modulu(m)* > cat. *motlle*, cast. *molde*.

Quan és *ult*, en català es conserva, en castellà dóna *ch*.

multu > molt, mucho
coltellu > coltell, cuchillo
ausculta > escolta, escucha

Totes aquestes *ll* són pronunciades així àdhuc en les comarques que fan *i* les que vénen de *li* o *c'l* llatí. És probable que Barcelona estigués compresa dintre aquesta àrea, perquè avui es troba aquesta pronúncia al Vallès, a Badalona i al Pla del Llobregat. D'altra banda, encara a Barcelona es diu *vui* per *vull*, i sobretot en les paraules que haurien de tenir una *ll* i una *l*, hi ha tendència a fer aquella *i*. Així, es diu *fill*, però *fiol*, *ull*, però *uial*, *tovalla*, *tovalló* però *tovaiola* etc. *fulla*, però *fuiola*.

És, doncs, probable que hi hagi hagut una *re-* / [65] *gressió*, que com sempre, no ha estat completa i ha deixat algun rastre. A vegades en fer la

regressió es porta la modificació a paraules que no havien sofert l'altre canvi: ex. el vallesà que, volent corregir-se, no solament deia *fulla, ull*, sinó *nolla* per *noia* (*falsa regressió*).

En francès un temps la gent distingida van agafar la mania de pronunciar com *s* la *r* entre vocals. Aquest canvi no prosperà, però n'han quedat rastres: *chaise* en lloc de *chaire*, que ha quedat amb un altre significat.

En català les *l* darrera vocal tendeixen a ésser pronunciades *u* (*albada* > *aubada*, *albercoc* > *aubercoc* a Lleida molt); un moment donat es va voler corregir i paraules com *malauta* (de *malavita*) s'han convertit en *malalta* i és com dir *nolla* per *noia*.

No havent-hi temps per a parlar de formes *analògiques* i *fonètiques* només hi farem una referència.

[FORMES FONÈTIQUES I FORMES ANALÒGIQUES]

En les paraules variables (substantius, verbs, etc.) es troben formes que procedeixen directament de / [66] les corresponents llatines per mitjà dels canvis fonètics que cada llengua comporta: aquestes són les *formes fonètiques*. Així les formes *dic, diu, dient* del verb *dir*, que presenta tantes arrels diferents, es dedueixen naturalment de les formes llatines.

La *forma analògica*, en canvi, és una creació que es fa en un moment donat adoptant un determinat model de flexió; i això és a vegades inconscient i a vegades amb la intenció d'obtenir una major regularitat.

Exemple: en català les *n* finals llatines desapareixen generalment, però quan és *nd*, queda la *n*: així, de *pinum* > *pi*, però de *mundum* > *món*. Els plurals són *píns* i *móns*. Això fa que hi hagi molts substantius que tinguin el singular en vocal i el plural en *ns*: *pla, plans, raó, raons*, etc. (i a Lleida molts més; *home, hòmens* (de *homines*) *jove, jóvens*, de *juvenes*, *ase, àsens*, de *asinus, marge, màrgens*, etc.) Doncs bé, per analogia, del plural *glans* o *aglans* s'ha format el singular *gla* o *aglà*: en realitat hauria d'ésser *glan*, que / [67] ve del llatí *glande(m)*. *Gla* és, doncs, una *forma analògica*. Així de *robí* s'ha format *robins*, que era *robís*. Hi ha gent que, per analogia diu *sofans*, de *sofà*.

Molts verbs de la 3a han pres l'increment *-eix*, per imitació dels que vénen d'incoatius llatins, com *adhereixo* de *adheresco*, *creixo* de *cresco*, etc. i així es diu *cobreixo, acudeixo, menteixo*, etc. Si la tendència de l'ús és molt forta acaba per triomfar i el gramàtic ha d'admetre la forma encara que només hagi estat creada per imitació.